

ծայելու: Միթէ՞ չեմք գիտեր որ լումաներու հաւաքմամբ ոսկիներու բիւրեր կազմող հասարակութիւններ ալ կան:

Այլ Մայր Տաճարի ներկայն և անհրաժեշտ նորոգութիւնն ալ այնպիսի կէտ մի է, որ կարժէ վրան յատկապէս խօսիլ:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՕՐՄԱՆԵԱՆ:

ԿՐՕՆ

Աստուած իրան յայտնումէ մարդոց նորա համար միայն, որ նորանց սորվեցնէ՝ թէ ինչ է Խնքն ու թէ մարդիկ ինչ են պարտաւոր անելու. ուրեմն Կրօնն իսկապէս ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Աստուածային մի լոյս, որ Աստծուն յայտնումէ մարդոց, ու կարգի դնում, կանոնաւորում նորանց պարտականութիւնները դէպի Աստուած: Ամենաբարձրեալ՝ թէ յայտնուելովն աշխարհիս վերայ, և թէ իւր հոգով լցնելովը կարգից դուրս մարդոց, իւր բռնած ճանապարհների մէջ մի նպատակ միայն ունի, կամ կարող է ունենալ, այն է՝ ճանաչեցնել ու սուրբ անել տալ Իւր անունը տիեզերքի մէջ, և հաստատել մի սուրբ, մի երկրպագելու պաշտօն, որ պիտի մատուցանեն միայն Իրան, մի պաշտօն, որ միայն Իրան է վայել և պատշաճ:

Կրօնի նիւթի մէջ՝ հնութիւնը նորա այնպիսի մի գրոշմն ու առանձնայատկութիւնն է, որ մարդուս բանականութիւնը միշտ մեծապէս յարգումէ. ու կարելի է ասել թէ՝ մի հաւատ, մի Աստուծոյ պաշտօն՝ որ առաջին մարդոց կրօնովն է սրբագործուած ու հին ժամանակների մարդոց մաքուր ու պարզ հոգւովը. շատ հնուց կազմած մի հաստատ համոզմունք է, որ վկայումէ նորա իսկութեանը: Կրօնի ճշմարիտ լինելը նորա համար չէ, որ ստույթիւնը շատ անգամ չփառաւորուի իսկութեան կերպարանքով և ճշմարտութեան իբր նոյնպիսի տիտղոսներով. կամ թէ ցոյց տալու համար, որ մարդոց մէջ չկան հին մոլորութիւններ ու սխալմունքներ, որ կարծես վէճի մէջ են մտնում ճշմարտութեան հետ իրանց շատ հին ծագումն ունենալու մասին. բայց ով որ ուզումէ նորա պատմութիւնը հետազօտել, դժուար չէ գնալ, հասնել մինչև նոցա սկիզբն առնելու:

Ժամանակն ու տեսնել միշտ կրօնի այն նորութիւնն, որով երեւոյժէ վրան իւր յատկանիշը, որ թէեւ հաստատ մի կրօնի յատկանիշի նման է, բայց աւելի անբաժան է սխալմունքից:

Կրօնն՝ Աստուծոյ՝ երկրիս վերայ ունեցած բոլոր դիտաւորութիւնների նպատակն է: Ինչ որ արել է նա այս աշխարհիս վերայ, մարդոց համար է: Ամենայն բան պիտի ծառայէ աշխարհիս ու նորա վերայ ապրող մարդոց մեծանալուն, աւելանալուն և յառաջ երթալուն. առաքինութիւններն և մոլութիւնները, մեծերն ու հասարակ ժողովուրդը, բարի կամ չար պատահմունքները, յաջողութիւններն ու ձախողութիւնները, առատութիւնն ու հասարակաց աղէտներն և թշուառութիւնները, բարձրանալն ու ընկնելը թագաւորութեանց, մի խօսքով, ամեն բան էլ պէտք է գործակից լինի աշխարհիս ու մարդոց կազմակերպութեան ու աճման: Բռնակալները կրօնը մաքրեցին, զտեցին իրանց հալածանքներով. անհաւատներն ու ամբարիշտները չափից դուրս ազատասէրներն ու անառակներն իրանց գայթակղական կեանքովն ապացուցին նորա ճշմարտութիւնը և հաստատեցին նորա սրբութիւնը. արդարները հաւատոյ վկաններն են. եկեղեցւոյ հովիւները՝ նորա ուսման աւանդապահները, թագաւորներն ու իշխանութիւնները՝ նորա ճշմարտութեան պաշտպանները:

Քրիստոնէական կրօնի սկիզբն առնելու կամ ծագման պատմութիւնը նոյն իսկ աշխարհիս սկիզբն առնելու պատմութիւնն էլ է: Միւս կրօնները, որ պարծեցել են իրանց աւելի հին ծագումն ունենալովը, իւրեանց հնութեան մասին իբրեւ երաշխաւորութիւն տուել են մեզ առասպելախառն զրոյցներ, և իրանք իրանց ոչնչացրել են: Նորանք աշխարհի պատմութիւնն այլանդակել են անհամար՝ երեւակայական դարերի քաօսով, որոնցից ոչ մի իրողութիւն չէ մնացել ապագայ սերունդին, և որ աշխարհի պատմութիւնն երբէք բանի տեղ չէ դրել: Այս անհեթեթ առասպելների հեղինակները շատ դարերից յետոյ են գրել այս անցքերը որ մեզ պատմում են: Ամեն բան արդէն ասած, պրծած կրլինիմ, երբ որ ասածներիս վերայ աւելացնեմ թէ այսպիսի առասպելական աստուածաբանութիւնը ստեղծաբանութեան պտուղ է, և թէ այս արուեստի գիւտերն եղան այդ կրօնի ամենահաստատուն հիմն,

Աւետարանը ստորացնել, ու նորա թշնամիների հին հայհոյանքն ընդունել կըլինէր, եթէ որ այդ ստեղծաբանութիւնները տգէտ փողովրդի հաւատ համարէինք ու խաւարամիտ մարդոց մի աղանդ: Թէւ ճշմարիտ է, որ աշխարհիս կայսրներն ու իշխողներն առաջ չհաւատացին Քրիստոսի տուած ուսմանը, նորա աւետարանին, բայց նորա վարդապետութիւնը պարսաւում էր աշխարհիս տէրերի ոչ թէ իշխանութիւնը, այլ միայն նորանց մոլորութիւնները: Այսպէս էր միանգամայն ցոյց տալ աշխարհին, որ Աստուծոյ զօրութիւնը կարօտ չէր մարդկային զօրութեան. պէտք էր ցոյց տալ, որ աշխարհի հաւատ ընծայելը կամ չընծայելը՝ ու աշխարհային իշխանութեան հեղինակութիւնն ու զօրութիւնն անօգուտ էին երկնքից իջած մի վարդապետութեան համար. պէտք էր յայտնուէր մարդոց, որ Քրիստոսի երկնագոյ կրօնը ինքն իրան բաւական էր բոլոր աշխարհիս վերայ հաստատուելու. պէտք էր իմացուէր, որ աշխարհիս բոլոր իշխողներն ու պետերն իրանց հակառակ հրատարակելով Փրկչին ու նորա տուած ուսման, ու հալածելով նորա հետեւողներին՝ պէտք է հաստատէին միայն նորա վարդապետութիւնը. և թէ՛ եթէ Քրիստոսի քարոզած հաւատն իրան թշնամի չունենար ամենից առաջ աշխարհիս մեծերին, նորան պակաս պիտի լինէր այն գըլխաւոր նշանն ու առանձնայատկութիւնները, որով յետոյ նորանց իւր աշակերտներն արեց, սովորցնելով մեր Փրկչից ու նորա առաքեալներից քարոզած և աւանդած այն ուսումը, որ մարդուս ոչ միայն այս ցաւալից աշխարհիս ամենայն փորձանքների ու ձախորդութիւնների մէջ անփորձ և անասան է պահում, այս աշխարհումս մինչև անգամ երջանկութեան ճաշակը պարգևում, այլև արժանացնում է անանց և յաւիտենական երջանկութեան:

Եթէ կայ մի ճշմարիտ կրօն աշխարհիս վերայ, այդ կրօնն ամենից աւելի հինը պէտք է լինի. այդ կրօնը պիտի լինի մարդուս առաջին և ամենախիսկական պարտականութիւնը դէպի Աստուած, որ հաճումէ մեր հոգւոյ պաշտօնն ու երկրպագութիւնն ընդունել և պէտք է պաշտուի. և այս պարտականութիւնը պէտք է նոյնչափ հին լինի, որչափ որ հին է մարդու ինքը. և որովհետև կրօնը կցուած, կապուած է իւր բնութեան հետ. մարդու, այսպէս ասեմ, հէնց կրօնի հետ էլ ծնուած պիտի լի-

նի. և ահա այս է ճշմարիտ կրօնի առանձնայատկութիւնը, որով զանազանւում է քրիստոնէից կրօնն աւելորդապաշտութիւններից ու աղանդներից, Աշխարհիս վերայ եղած կրօններից դա ամենահինն է, Առաջին մարդիկը ամբարշտութեան սլաշտօնի հետեւելուց և իւրեանց համար քարից, փայտից չաստուածներ տաշել շինելուց առաջ, նոյն Աստուածն էին պաշտում: որ մենք ենք պաշտում: Նորան էին կանգնում սեղաններ, Նրան էին մատուցանում զոհեր, Նորա բարերարութիւնից էին ակնկալում իրանց առաքինութեան հատուցումն ու վարձատրութիւնը, ու Նորա արդարութիւնից էին սպասում ստանալ իրանց անհնազանդութեան պատիժը:

Հետեւեմք ամեն մի ազգի, ամեն մի երկրի փուլ բաներն Աստուծոյ տեղ պաշտելու պատմութեանը, ու կտեսնենք, որ տեւել են որոշ թւով տարիներ, ու յետոյ իրանց աղանդաւորների ունեցած իշխանութեան ու զօրութեան հետ ընկել: Միաքննիք բերենք հին աշխարհակալների պատմութիւնն՝ ու կտեսնենք, որ նորանք նուաճում էին ազգերի չաստուածներին այդ ազգերին նուաճելու հետ միասին, ու ջնջումէին նորանց հաւատն ու արարողութիւնները, նորանց տէրութիւնը կործանելով: Մի միայն մեր նախնեաց կրօնը պահպանուեց հէնց իւր սկզբից, ամեն աղանդների ջնջուելուց յետոյ էլ կեանք ունեցաւ ու շարունակեց իւր գոյութիւնը. և չնայելով իւր հետեողների ունեցած տարբեր վիճակներին, միշտ հօրից որդւոցն անց կացաւ ու մնաց իբրեւ մի նուիրական ժառանգութիւն, ու ժամանակ չեղաւ, երբ նա ջնջուէր մարդոց մտքից:

Աստուծոյ հաւատարիմ ժողովուրդը գրեթէ միշտ անզօր է եղել, նեղուել, հալածուել, երբեմն գերի լինելով, երբեմն՝ փախըստական, երբեմն՝ հարկատու, հազար անգամ տեսած է, որ Քաղդէացիք, Ասորեստացիք, Բաբելոնացիք, աշխարհիս վերայ եղած շատ մեծ տէրութիւնները, բոլոր աշխարհս միաբանուել է իւր դէմ, որ բոլորովին ջնջեն, վերջացնեն իւր հաւատը, Բայց այն շատ տկար ու անզօր ժողովուրդը, որ նեղուեց ու չարչարուեց Նզիպոսում, որ թափառեց անապատում, որ ստիպուեց յետոյ իւր երկրից տարագրուել ու գերի գնալ օտար երկիրներ, երբեք չըջնուեցաւ աշխարհիս երեսից. մինչդեռ ուրիշ շատ հզօր ազգեր մարդկային վաղուեր և վաղանցուկ բա-

ների յիճակին հանդիպեցան, և այն ժողովրդի հաւատը միշտ կայ ու կայ իւր հետը, չնայելով, որ գրեթէ ամեն մի դար ամեն ջանք և ոյժ է բանեցրել որ ջնջէ նորան:

Թարգմ. ԳՐԻԳՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂԱՓԻՐԵԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾՆՈՒՆԴԸ

Ինթղէհէմից երկու վերստ հեռու կայ մի փոքրիկ դաշտ, ուր ձիթենեաց անտառում կանգնած է մի աղքատիկ և կարծես անտէր թողած մատուռ որ շինուած է յանուն Հրեշտակապետին «Աւետաբերին Հովուաց»: Ըստ աւանդութեան այդ մատուռը հիմնարկուած է ճիշտ այն տեղում, ուր քրիստոնեայ ախանջաց քաղցրաւոր աւետեաց համաձայն, որ տալիս է սուրբն Ղուկաս—«Հովիւք էին ի տեղւոջն այնմիկ բացօթեայք, որ պահէին զպահանջութիւնս գիշերոյ հօտից իւրեանց: Եւ հրեշտակ Տեառն երևեցաւ նոցա, և փառք Տեառն ծագեցին առ նոսա»: և լսեցին նոքա ուրախարար աւետիորը, որ այն օրը ծնաւ Փրկիչը, որ է Քրիստոս Տէր, Դաւթի քաղաքում:

Փրկչի ծննդեան պարագայքը վերին աստիճանի աղքատիկ էին և ամեն բան այդ տեղում՝ ցոյց էր տալիս չքաւորութիւն և ծանր աշխատաւոր կեանք: Պէտք էր որ այդ գիշեր բացուէր երկինքը. լուսապայծառ երգիչների մեծաձայն փառաբանութեամբ լըցուած, աստղերը և արածող հօտերը, լուսոյ և ձայների խառնուրդը գիշերային լուութեան մէջ, հաւատացեալ սրտերի ցնծութիւնը—այս բոլորը գոյներ են, օրով կարելի է սքանչելի, երկնային և հրաշալի պատկերը նկարել, Բայց աւետարանչի համառօտ և սրտաշարժ պատմութիւնը չէ ասում մեզ, որ հրեշտակների երգը լսելի էր և ուրիշներին, բացի չնչին գիւղի անքուն հովիւներից, որոնք ցուրտ և խոնաւ ձմեռնային գիշերով պահանջուած էին իրանց հօտը գայլերից և աւազակներից—նոյն իսկ դաշտում, ուր Փրկչի նախամայրը՝ Հուլի, վշտահար սրտով, ուրիշի արտից ժողովումէր հասկերը և Դաւիթ՝ բաղմանդամ ընտանիքի եղբայրներից կրտսերը և մանկահասակ, արածում էր իւր հօր ոչխարները (Սղ. Հէ, 71):